

זכאותו של העני לצדקה

[בירור בגדרי הנתינה של "די מחסורו"]

ראשי פרקים

- מבוא
- א. מטרת הנתינה של "די מחסורו" ואופן נתינתה
1. דעת השיטה מקובצת – הסתרת מצבו
2. דעת הרמ"א – מניעת עגמת נפש
- ב. אם יש לתת מעבר ל"מחסורו" של הנותן
- ג. נתינה "לפי כבודו"
- ד. סכום

מבוא

בתחילת שנת תש"מ הוגשה לכנסת הצעת חוק בדבר "הבטחת הכנסה", דהיינו בדבר זכאותו של נצרך לקבל סיוע ממשרד הרוחה. מאמר זה עוסק בכמה משאלות היסוד הנוגעות לחוק זה, ועיקר: א. מי זכאי, לפי דיני ישראל, לקבל צדקה ואיזה סכום זכאי הנצרך לקבל? ב. האם מלוי הצרכים מוטל על כספי צבור, על יחידים, או אולי על שני הגורמים ביחד?

א. מטרת הנתינה של "די מחסורו" ואופן נתינתה

הרמב"ם פוסק: "לפי מה שחסר לעני אתה מצווה ליתן לו. אם אין לו כסות מכסין אותו. אם אין לו כלי בית – קונים לו. אם אין לו אשה – משיאין אותו. ואם היתה אשה – משיאין אותה לאיש. ואפילו היה דרכו של זה העני לרכוב על הסוס ועבד רץ לפניו, והעני וירד מנכסיו – קונים לו סוס לרכוב עליו ועבד לרוץ לפניו, שנאמר: "די מחסורו אשר יחסר לו". ומצוה אתה להשלים חסרונו ואין אתה מצוה לעשרו¹."

הרמב"ם מחלק איפוא את צרכי העני לשלושה סוגים: א. צרכים חיוניים כגון כסות וכו', ובכלל צרכים אלה גם להשיאו אשה וכו'². ב. צרכים שאינם חיוניים אך העני התרגל להם

1 הלכות מתנות עניים ז, ג.
 2 ובהמשך פוסק הרמב"ם: "יתום שבא להשיאו אשה שוכרים לו בית ומציעים לו מטה וכל כלי תשמישו ואחר כך משיאין לו אשה" – שם ז, ה.

בטרם ירד מנכסיו, כגון סוס ועבד.³ ג. צרכים שאינם חיוניים ואשר העני מעולם לא זכה להם. ופוסק הרמב"ם שמצות צדקה לתת לעני הצרכים משני הסוגים הראשונים אך אין מצוה לתת צרכים מהסוג השלישי.⁴ בעקבות הרמב"ם הולך בעל השלחן ערוך.⁵

בענין הנתינה לעני "די מחסורו" יש להקשות על הרמב"ם והשו"ע שהובאו לעיל ממה שפסקו בענין עני הזכאי לקבל צדקה. וז"ל הרמב"ם: "עני שצריך, ויש לו חצר וכלי בית, אפילו היו לו כלי כסף וכלי זהב, אין מחייבים אותו למכור את ביתו וכלי תשמישו, אלא מותר ליקח ומצוה ליתן לו. במה דברים אמורים? — בכלי אכילה ושתייה ומלבוש ומצעות וכיוצא בהן. אבל אם היו כלי כסף וכלי זהב, כגון מגרדת או עלי וכיוצא בהן, מוכרן וקונה פחות מהן".⁶ וכן פוסק בעל השו"ע.⁷ ויש להקשות על דברים אלו, שאם העני זכאי להמשיך ולחיות באותה רמת חיים לה היה מורגל בימי עושרו, ובכלל זה זכאי לקבל סוס ועבד, משום מה מחייבים אותו למכור עלי ומגרדת מכסף ומזהב בטרם יטול צדקה מן העם, ומשום מה אין מאפשרים לעני להמשיך ולהשתמש בעלי ומגרדת כבימים ימימה?

וכן יש להקשות על הרמב"ם והשו"ע מהאמור בהמשך אותה הלכה. וכן לשון הרמב"ם: "במה דברים אמורים? קודם שיבוא לגבות מן העם אבל לאחר שגבה צדקה מחייבים אותו למכור כליו ויקח אחרים פחותים, ואחר כך יטול".⁸ וקשה, שהרי אם מאפשרים לעני להמשיך ולרכב על סוס, בודאי יש לאפשר לו להמשיך ולהשתמש בכלי אכילה ושתייה כהרגלו.⁹ וקושיה שלישית על הרמב"ם והשו"ע, ממה שפסקו בעקבות משנה ערוכה סוף מסכת פאה: "היו לו מאתים זוז... הרי זה לא יטול לקט שכחה ופאה ומעשר עני".¹⁰ וקשה להבין, כיצד יתכן שחז"ל יתנו שיעור אחד לכל עניי העולם, הלא אין להשוות בין צרכיו של עני המחזיק בביתו סוס ועבד, ובין צרכיו של עני אחר המסתפק במועט?

3 ע' במהרש"א על כתובות סז, ב ד"ה שלקח לעני בן טובים אחד, שמדייק שמדובר דוקא בעני בן טובים, דהיינו שהורגל לפינוק אצל אבותיו, אולם אם הרגיל את עצמו לפינוק אין צורך להתחשב בצרכיו כדברי הגמרא כתובות סז, ב בענין העני שפנה לר' נחמיה, "דלא איבעי ליה לפנוקי נפשיה כולי האי", ועי' ערוה"ש יו"ד רנ, ב שכתב הסבר נוסף בענין זה, שמדובר דוקא בעני שהורגל לפינוק לפני שהעני, אך אם הרגיל עצמו לפינוק לאחר שהעני — אין מתחשבים בצרכיו, שכן לא היה לו לפנק עצמו כולי האי ולולי דבריהם היה נ"ל שהבטוי "לא היה לו לפנק עצמו כולי", הכונה שפינק את עצמו כל כך עד שאם לא קיבל את צרכיו פעם אחת — מיד נפח את נשמתו, וזאת לא היה צריך ר' נחמיה להעלות על דעתו (בניגוד לנחום איש גמזו שהיה צריך, לפי דעתו, לחשוש שמא העני הפונה אליו זקוק לפרנסה לאלתר). מכל מקום, גם הרמב"ם וגם השו"ע לא הזכירו להלכה שצריך להיות "עני בן טובים" וכתבו "עני סתם".

4 מכאן שמצות צדקה בהתאם למה שחסר לעני (בהשוואה למה שהורגל לפני שהעני, וראה להלן), ולא בהתאם למצבו ביחס לשכניו ואף אם העני מצטער ומקנא באלו שיש להם יותר ממנו — אינו זכאי בשל כך לקבל צדקה וכל סיוע נוסף שהוא מקבל הוא בבחינת גמילות חסדים.

5 שו"ע יו"ד רנ, א, ולא נזכר שם "ואי אתד מצוה לעשרו".

6 הלכות מתנות עניים ט, יד

7 שו"ע יו"ד רנג, א.

8 רמב"ם שם ושו"ע שם

9 מקור דברי הרמב"ם הוא במסכת כתובות סח, א שמחלקת בין המשנה שאינה מחייבת למכור כלי תשמישו לבין הברייתא שמחייבת למכור, "כאן קודם שיבא לידי גיבוי כאן לאחר שיבוא לידי גיבוי", עי' בפירושי הראשונים שם. ונ"ל שמשום קושי זה, מצד "די מחסורו" יש לרא"ה שם פירוש משלו, וז"ל: "מתני' בבית וכלים שהיו לו קודם שיבא לידי כך, דכיון שכבר הי' משתמש בהן אין מחויבין למכרן. אבל מתניתא בבית וכלים שזכה בהם אחר כך, כלומר אחר שבא להתפרנס מן הצדקה, ובהא ודאי אמרי' הי' משתמש בכלי כסף כו". — דערת העורך.

10 הלכות מתנות עניים ט, יג ושו"ע יו"ד רנג, א.

ובטרם ניישב קושיות אלו יש לברר מה טעם חייבה תורה לתת לעשיר שהעני "די מחסורו". האם מטרת הנתינה להסתיר את השנוי שחל במצבו של העני, ולמנוע ממנו בושה מפני הצבור המכיר אותו כעשיר, או אולי יתכן שמטרת הנתינה "די מחסורו" הוא למנוע עגמת נפש מהעני עצמו, בהיותו מחויב להסתגל לרמת חיים נמוכה מזו שהורגל לה. ונפקא מינה לדינא, שכן לפי הטעם הראשון, החיוב לתת "די מחסורו" הוא רק במה שניכר לעיני הרואים שירד מנכסיו, בעוד שלפי הטעם השני, החיוב לתת לעני "די מחסורו" הוא אפילו לגבי צרכים שאינם ידועים אלא לעני עצמו. ועוד נ"מ, שלפי הטעם הראשון, החיוב לתת רק כל עוד דבר עוניו לא נודע לרבים, ואילו לטעם השני החיוב לתת גם לאחר מכן, ללא הגבלת זמן.

1. דעת השיטה מקובצת – הסתרת מצבו

מדברי השיטה מקובצת על מסכת כתובות למדנו כי החיוב הוא מהטעם הראשון. וזה לשונו: "דכל הני מעשיות בעני בן טובים, בעני שאינו מפורסם בעניות, שעושים לו כבוד שלו כדי שלא יתפרסם, אבל עני שנתפרסם, אין לו כי אם כעניי ישראל¹¹".

אם נניח כי הרמב"ם והשו"ע סוברים כדעת השיטה מקובצת, נוכל לישוב את הקושיות דלעיל.

במקרה שטרם נזקק ליטול מן העם, ולפי שעה נוטל מיחידים, אינו חייב למכור כלי אכילה ושתייה מכסף ומזהב, שכן אין דרכו של עשיר לשנות כלי מאכל ושתייה שלו, ואם ימכרם, ידעו הכל כי ירד מנכסיו. לעומת זאת, על אותו עני למכור מגרדת ועלי מכסף ומזהב¹², שכן גם עשירים אינם משתמשים בהכרח בעלי ומגרדת מכסף ומזהב, ואף אם יתגלה כי החליפם לא יתלו את הדבר במצבו הכלכלי אלא בסיבה אחרת¹³.

וסברה דידן, שהחילוק בין מי נוטל מיחיד ובין מי שנוטל מן העם הוא בעצם חילוק בין מי שנוטל בצנעא ובין מי שנוטל בפרהסיא, מפורש בשלחן ערוך: "והא דאין מחייבים אותו למכור... דוקא כל זמן שאינו צריך ליטול מהקופה אלא נוטל בסתר מיחידים¹⁴".

ועל פי זה מובן שגם הנוטל מיחידים פטור מלמכור כלי אכילה ושתייה מכסף ומזהב רק בתקופה בה דבר עוניו טרם נודע ברבים, אולם לאחר מכן חייב למכרם אפילו אם נוטל רק מיחידים.

ועוד יתחדש לדינא שאם עשיר מופלג הפסיד מכספו והוא חושש שמא יודע הדבר לבריות, יהא זכאי לקבל "די מחסורו" כדי לאפשר לו להסתיר את השנוי שחל במצבו ולאפשר לו לנהל אורח חיים כמקודם¹⁵.

11 כתובות סז, ב בשם הגאונים ז"ל.

12 בכתובות סח, א מבואר: "היה משתמש בכלי זהב – משתמש בכלי כסף וכו'". וברמב"ם: "מוכרן (כלי כסף וזהב) ולוקח פחות מהם" – הלכות מתנות עניים ט, יד. והסברה צ"ע, למה יחליף כלי זהב בכלי כסף ולא בכלי נחושת. ועוד יש לדון לפי"ז מה דינו אם החליף זהב וכסף ובא ליטול פעם שניה, האם יחליף הפעם לכלי נחושת או שמא די במה שהחליף בפעם הראשונה, וצ"ע.

13 ברדב"ז על הרמב"ם שם כתב לגבי החילוק בין כלי מאכל ובין עלי: "ועוד שאין מביאים לפניו את העלי, וצ"ע מה סברתו. ושמא היא סברתנו דהיינו שמכין שאין מביאים לפניו את העלי ממילא אין אורחים רואים ששינה את העלי שהיה לו ולא ידעו על עוניו.

14 יורה דעה רנג, ג.

15 ומצאנו שעשיר זקוק לצדקה, כגון עשיר המהלך בדרך או עשיר שאינו מוצא לקרקעות שבידו.

2. דעת הרמ"א — מניעת עגמת נפש

נראה כי לרמ"א שיטה שונה בבאור מטרת הנתינה "די מחסורו". בעל השלחן ערוך פוסק: "כמה נותנים לעני — די מחסורו.. ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו והעני, קונה לו סוס ועבד, וכן לכל אחד ואחד לפי מה שצריך. הראוי ליתן לו פת — נותנים לו פת. עיסה — נותנים לו עיסה וגו'¹⁶". ועל זה מוסיף הרמ"א: "ונראה דכל זה בגבאי צדקה או רבים ביחד אבל אין היחיד מחויב ליתן לעני די מחסורו אלא מודיע צערו לרבים".

ולפי דרכנו למדנו, כי דעת הרמ"א שחייב הנתינה "די מחסורו" גם לאחר שהעני הודיע צערו לרבים, דהיינו לאחר שדבר עוניו התפרסם. מכאן שלדעת הרמ"א מטרת חיוב הנתינה "די מחסורו" מהטעם השני שהתבאר לעיל, דהיינו כדי למנוע מן העני עצמו סבל ועגמת נפש בשל הצורך להוריד את רמת החיים שהורגל לה¹⁷.

אלא שמעתה תתעורר מחדש הקושיה שנדונה לעיל, משום מה נדרש עני הפונה לעם בבקשה לקבל צדקה, למכור כלי מאכל ומשקה מכסף ומזהב, הלא העני זכאי לקבל "די מחסורו" ומכל שכן שאין לחייבו למכור כלי מאכל שהורגל להם.

בטרם ניישב הקושיה על הרמ"א יש להבחין בין המקורות השונים של כספי צדקה: א. צדקה מיחידים. ב. צדקה מרבים, בין אם פונים לצבור באופן ישיר ובין אם הצדקה נאספת על ידי גבאי צדקה. ג. צדקה מקופות הצדקה הקבועות בכל קהילה וקהילה, והמיועדות לספק צרכיהם החיוניים של עניי הקהילה. על קופות צדקה אלו כתב הרמב"ם: "מעולם לא ראינו ולא שמענו בקהל מישראל שאין להם קופה של צדקה"¹⁸.

ונראה לומר, שחידושו של הרמ"א, הסובר שעל הנזק הרוצה לקבל "די מחסורו" לפנות תחילה לגבאי צדקה או לרבים, נוגע רק לצדקה מהסוג השני הנזכר לעיל, דהיינו צדקה שאוספים בעבורו, אולם גם הרמ"א יודה שאותו עני אינו יכול לפנות לקופת הצדקה, משום שקופת הצדקה אינה מיועדת לתת לעני "די מחסורו" בשום מקרה.

והרמ"א יבאר שתקנת חכמים היא שקופת הקהל תתן לעניים רק צרכים חיוניים, ולא צרכי מותרות, אפילו אם העני נזקק להם מדין "די מחסורו", שכן אם יתנו לעני אחד "די מחסורו" יש לחשוש שמא לא ישארו מספיק מעות לעני אחר הזקוק לצרכים חיוניים¹⁹.

16 יורה דעה רנ, א.

17 ודוחק גדול לפרש שכוונת הרמ"א ש"יודיע צערו לרבים" היא שיודיע על צערו בצנעא. ועוד אפשר היה לבאר את דברי הרמ"א ולומר שדבריו מוסבים רק על הסיפא של דברי המחבר, דהיינו על מה שכתב: "הראוי ליתן לו פת — נותנים לו פת. עיסה — נותנים לו עיסה וכו'", ואילו לגבי הרישא של הסעיף, דהיינו בענין סוס ועבד מודה גם הרמ"א שאינו יכול לפנות לרבים, מטעמו של השיטה מקובצת, אך אין אף רמז בדברי הרמ"א לחילוק מעין זה. ואף האחרונים הנ"ל בדברי הרמ"א הבינו שדברי הרמ"א מוסבים גם על הרישא, שהרי הקשו על הרמ"א ממה שהלל רץ לפני עני בן טובים.

18 מתנות עניים ט, ג. וע' ערוה"ש רנו, א שכתב: "ועתה בעוונותינו אין לנו לא קופה ולא תמחוי שמפני לחץ הפרנסה ורובי העניים אינו באפשרי, רק כל יחיד מישראל נותן צדקה מכיסו, ורבו עניים לאלפים המחזירים על הפתחים... ורבו המעשים בכל עיר ועיר... ועם כל ריבוי הצדקה שבימינו אלה, עכ"ז אין הקומץ משביע וכו'." [כל מי שמתבונן ומשווה תאור זה שבדור הקודם למצב בימינו אינו יכול שלא להשתאות ולהודות להשי"ת על עלית רמת החיים ושיפור המצב הסוציאלי. אין הישג זה מתאפשר כי אם במסגרת מדינה רכונת משלנו. ואולי הוא מסימני הגאולה של "והגפן יתן פריה", אלא שניצולה של הברכה תלוי בנו, ראה סנהדרין צז, א ופ"י ב' ברש"י ד"ה והגפן — הערת העורך].

19 וכיו"ב מצאנו שהקופה אינה נותנת אלא לעניי אותה העיר, על אף שמצד דיני צדקה אין הבדל בין עניי העיר ועניי עיר אחרת אלא לענין קדימה. ובלשון הרמב"ם המובאת להלן מוכח שאפילו "לפי כבודו" אין נותנים לעני אלא אם יש בקופה די מעות.

וסברה זו כתב הרמב"ם בפירוש המשניות, לגבי עני הנדרש למכור כלי מאכל מכסף ומזהב, בטרם יטול מן העם, (כמבואר לעיל). וזה לשון הרמב"ם: "ואפילו היו לו כלי כסף וזהב, כגון כוסות וצלחות, אינו חייב למכרן לפני שיקבל מתנות עניים ויחשב בהם, אבל אחרי שיקבל צדקה אומרים לו: החלף אותם הכלים באחרים ולא תרושש מתנות העניים"²⁰.

ומעתה יש להוסיף ולומר שגם הדין שמי שיש לו מאתיים זוז לא יטול מתנות עניים, אינו אלא תקנת חכמים לטובת העניים, שלא יהא אחד נוטל את כל המתנות לספק צרכיו מדין "די מחסורו" בעוד אחרים רעבים לפת לחם²¹.

ואם כנים דברינו אלה, יתכן לומר שגם הרמב"ם יסבור כהרמ"א, שהמצוה לתת "די מחסורו" מטרתה למנוע צער ועגמת נפש מהעני עצמו. ולמנוע ממנו סבל הכרוך בשנוי אורחות חייו. וקצת ראייה לכך, שהרמב"ם לא רמז בשום מקום שחייב הנתינה בגדר "די מחסורו" חל רק עד למועד שהענין יתפרסם ברבים²².

אך דעת השיטה מקובצת והשלחן ערוך לא זזה ממקומה, שמטרת הנתינה "די מחסורו" כדי למנוע פרסום, ולהסתיר את השנוי שחל במצבו של הנזקק. ומסתבר לשיטה זו, שאף הקופה צריכה לתת למטרה זו. (ואם יש כמה עניים, האחד זקוק לסוס ועבד, וחברו זקוק לאוכל או בגד, נצטרך לקבוע סדר עדיפויות ואכמ"ל).

ב. אם יש לתת מעבר ל"מחסורו" של הנותן

התבאר לעיל כי דעת הרמ"א שעני המבקש לקבל "די מחסורו" צריך לפנות לרבים תחילה²³, ואילו הב"ח חולק על הרמ"א וסובר שגם לכתחילה יוכל העני לפנות ליחידים שיתנו לו "די מחסורו" וראייה לכך, שהלל הזקן רץ שלושה מילים לפני עני בן טובים²⁴.

ולישב שיטת הרמ"א ולדחות ראיתו של הב"ח, יש להקדים ולברר מה דינו של עשיר שבעצמו אינו רוכב על סוס, ועבד לא רץ לפניו. האם גם עשיר כזה חייב לתת לחברו שהעני סוס ועבד או שמא רק מי שרוכב בעצמו על סוס וכו' חייב לאפשר לאחרים לעשות כמותו²⁵. דעת המאירי כשיטה השניה, וזה לשונו: "ומכל מקום, כל שהוא בריא, אפילו הורגל ביותר מדאי, אינו חייב להאכלו אלא על הדרך שהוא מאכיל לעצמו. דרך הערה ספרו באחד שבא לפני

20 על פי תרגום הרב קאפח הי"ו, סוף מסכת פאה.

21 ושם התקנה לא רק לגבי הקופה אלא גם לגבי מתנות עניים. ומ"מ, לפי"ז אם נוטל מיחידים יש לו רשות ליטול אפילו יש בידו יותר ממאתיים זוז (כל עוד אין לו מקורות פרנסה מהם יכול להתפרנס בקביעות "לפי כבודו"). ויש להאריך בענין זה ואין מקומו.

22 ועוד שהרמב"ם לא הזכיר בשום מקום חילוק בין נוטל בצנעא ובין נוטל בפרהסיא כפי שחילק בעל השו"ע (הובא לעיל ציון 14).

23 ויש לעיין מה שיעור הצרכים שבגללם צריך לפנות לרבים ומתי יכול לפנות ליחידים.

24 דעתו של הב"ח נזכרת גם בש"ך ריש סימן רנ. ועי' בבאור הגר"א שם שדברי הש"ך הדוחה את ראית הב"ח (הש"ך מבאר שהא דהלל היה במקום שאין יד הרבים משגת או במקום שהרבים לא היו מצויים אצלו) – אינם נראים.

25 ויש לדון הן בעשיר שיש לו ממון אך לא די להחזיק סוס ועבד, וכן בעשיר שיש לו הרבה, אך אין לבו פנוי למותרות, ומשום כך חוסך מעצמו מותרות אלה.

ר' נחמיה ושאלו (ר' נחמיה): במה אתה סועד? אמר לו: בבשר שמן ויין ישן. אמר לו: רצונך שתגלגל עמי בעדשים? גלגל עמו בעדשים ומת. אמר: אוי לו לזה שנהרג בפשיעתו, שלא היה לו להרגיל עצמו להתענג כל כך.²⁶

לפי שיטת המאירי מובן שמצד הדין לא היה הלל צריך לתת לאותו עני בן טובים מאומה, ובודאי שלא היה צריך לרוץ לפניו, ואם עשה כן למרות זאת הרי זה משום מדת חסידות. לפי זה נדחית ראית הב"ח כנגד הרמ"א, שעל כרחק הלל עשה מה שעשה מצד מדת חסידות. לאור חידושו של המאירי, הקובע שאין לאדם לתת צדקה למי שעשיר ממנו אפילו אם לחברו צרכים בגדר "די מחסורו", יש ישוב נוסף לקושיה דלעיל, משום מה אין העני נוטל מהקופה, בטרם ימכור כלי כסף וזהב. מאד מסתבר שלמרבית העם אין בבית כלים מכסף ומזהב, ומכיון שכך, אי אפשר לחייב את קופת הצדקה, הגובה מעות מהעם כולו, לתת לעני צדקה, בעוד שיש לעני בבית יותר רכוש מאשר למרבית הנותנים.

ויתכן לישוב את קושית הב"ח על הרמ"א באופן נוסף. מסתבר שגם הרמ"א מודה שעשיר שירד מנכסיו, ודבר עוניו טרם נודע ברבים, זכאי לפנות ליחידים ולקבל מהם צדקה, ואין אנו מחייבים אותו לפנות לצבור ובכך לגלות קלונו ברבים. ומה שכתב הרמ"א, שבעבור עבד וסוס וכד' יש לפנות לרבים או לגבאי צדקה, הכוונה שעליו לעשות כן לאחר שהענין כבר נודע ברבים, ואין לו בושה לפנות אליהם בבקשה לקבל "די מחסורו".

מעתה יתכן לומר שהלל רץ לפני אותו עני בן טובים בטרם נודע ברבים דבר עוניו, ובאותה עת מצוה גם על היחיד לתת "די מחסורו", אך אין מכאן ראיה לגבי חיובו של היחיד לתת "די מחסורו" לאחר שהרבים יודעים על כך.

ג. נתינה "לפי כבודו"

בדברי הרמב"ם והשו"ע מצאנו מושג נוסף בהלכות צדקה, והוא נתינה לעני "לפי כבודו". וזה לשון הרמב"ם: "היה ערום ואמר כסוני... אם היו מכירים אותו מכסים אותו לפי כבודו מיד²⁷". וכן פוסק הרמב"ם לגבי המצוה לסייע ליתומה עניה להנשא: "ואם יש בכיס של צדקה נותנים לה לפי כבודה²⁸". וכן פוסק בשו"ע²⁹.

ונראה לענ"ד שצרכים שהם בגדר "לפי כבודו" הם צרכים המצויים אצל רב העם. לעומת זאת צרכים בגדר "די מחסורו" הם צרכי מותרות שאינם מצויים אלא אצל יחידים³⁰. לדעת השו"ע שנתבארה לעיל, לפיה נותנים "די מחסורו" כדי להסתיר את השנוי שחל במצבו של הנזקק מפני הבריות, נראה ש"לפי כבודו" נותנים למנוע צער מהעני עצמו, שלא יכול

26 על כתובות טז, ב.

27 הלכות מתנות עניים ז, ו, ועוד כיו"ב שם ז, ח לגבי אוכל

28 הלכות מתנות עניים שם ח, טז.

29 שו"ע י"ד ר"נ, ד ושם ר"נ, ב.

30 וכאן המקום להעיר על דברי השו"ע רמח"ח שכתב: "כיסה ערום יכסה מהיפה שבכסותו" והעולם אינו נוהג כן וללמד זכות נ"ל שאין מצוה לתת לעני בגדים יפים מאלו שהורגל להם – "לפי כבודו", ובסתמא בגדי העני ישנים ומרופטים וממילא אפשר לתת לו בגדים ישנים וכו'. אכן אם יבוא בסתר עני בן טובים, בודאי שצרכים לתת לו ממיטב שבבגדים.

להתרגל להוריד את רמת החיים שהורגל אליה. לפי"ז מובן ש"לפי כבודו" נותנים לעני גם לאחר שדבר עוניו נודע ברבים.

ואף הקופה נותנת "לפי כבודו", אף שאינה נותנת "די מחסורו", כי יש לתת לעני צרכים המצויים אצל רב העם הנותנים לקופה, אך אי אפשר להורות לקופה לתת צדקה למי שרמת חייו גבוהה מזו של רוב העם הנותנים.

לדעת הרמ"א, גם חובת הנתינה "די מחסורו" היא למנוע צער מהעני עצמו וכמבואר לעיל. וההבדל בין הנתינה "לפי כבודו" ובין הנתינה "די מחסורו" רק לענין זה שהקופה נותנת "לפי כבודו" ואינה נותנת "די מחסורו", וכמבואר לעיל דעת השו"ע.

ד. סכום

- א. מצוה לתת לנצרכים כספי צדקה שיאפשרו להם אמצעי קיום מינימליים, ובכלל זה דיור אוכל, ביגוד, תרופות, חינוך הילדים וכו'.
- ב. אין מצוה לתת צדקה לצרכים שאינם חיוניים כדי להשוות את רמת החיים של הנצרך לזו של שכניו או מכריו.
- ג. מצוה לתת כספי צדקה, גם לצרכים שאינם חיוניים, לאדם שחלה הרעה במצבו הכספי, וזאת כדי לאפשר לו להמשיך ולחיות באותה רמת חיים לה הורגל.
- ד. יש אומרים שאין מצוה זו נוהגת אלא כל עוד לא נודע כי מצבו הכספי הורע, והנתינה די מחסורו שהורגל לו מאפשרת לו להסתיר מצבו, ויש שאין מחלקים בזה.
- ה. נצרך אשר היה רגיל לרמת חיים גבוהה משל רוב הצבור, וחלה הרעה במצבו, זכאי לקבל מקופת צדקה של הצבור כספים כדי להשוות את רמת חייו לזו של רוב הצבור (אפילו לצרכים שאינם חיוניים). ומצוה על יחידים בעלי יכולת לתת לו צדקה נוספת כדי שיוכל לחיות כפי שהורגל.